

Δ. ΤΣΑΚΩΝΑ
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΑΡΑ ΤΗ ΠΑΝΤΕΙΩ ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**ΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΦΑΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΙΣΜΟΥ**

(Σελίδες 73 — 82)

ΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΙΣΜΟΥ

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τουρκοκρατίας δύο διαμετρικῶς ἀντίθετοι πό-
λοι, οἱ Φαναριῶται καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Βενετίας, διασταυρῶνουν τὰ ἰδεολο-
γικὰ ξίφη των. Οἱ πρῶτοι εἶναι σαφῶς προσανατολισμένοι εἰς τὴν φυσιολο-
γικὴν διαδοχὴν τῶν Ὁσμανιδῶν, πιστεύουν εἰς τὴν δυαδικὴν ἑλληνοοθωμανι-
κὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἡ ἀντιπαπικὴ των διάθεσις προσεπικυροῖ εἰς τὸν Σουλ-
τάνον τοῦ « λόγου των τὸ ἀσφαλές ». Ἀντιθέτως οἱ Ἕλληνες τῆς Βενετίας,
Πελοποννήσιοι καὶ Κρήτες φυγάδες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἰδρύουν πλησίον
τῆς « Γερουσίας τῶν Δέκα » ἐν οἷονεὶ δεύτερον Πατριαρχεῖον τῆς διασπορᾶς,
τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκει : α) τὴν ἐκδήλωσιν μιᾶς πολιτικῆς σταυροφορίας τῆς
Δύσεως ἐναντίον τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, β) τὴν συνέχισιν τοῦ
διαλόγου τῆς πρώτης καὶ δευτέρας Ρώμης, δηλαδὴ Βατικανοῦ καὶ Οἰκουμε-
νικοῦ Πατριαρχείου, γ) τὴν διαμόρφωσιν ἐνὸς ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ κρά-
τους, ὡς ἀκριβῶς οἱ Ἴταλοι προητοίμασαν τὴν Ἰταλίαν καὶ οἱ Γάλλοι τὴν
Γαλλίαν¹. Οἱ Ἕλληνες τῆς Βενετίας, καὶ ἀργότερον ὀλοκλήρου τῆς δυτικῆς
Διασπορᾶς, καθίστανται οἱ σταθερώτεροι πόλοι τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν τῆς
Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, χρησιμοποιοῦν δὲ τὸν « δόλον τῆς Ἱστορίας »,
κατὰ τὸν Ἐγγelon, διὰ νὰ ἐπιτύχουν μίαν ἀποφασιστικὴν σύγκρουσιν τῶν δυ-
τικῶν δυνάμεων μετὰ τὴν ὀθωμανικὴν ὑπεροχὴν. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ὁ Γ.
Τραπεζοῦντιος, προσωπικὸς διδάσκαλος τοῦ Πάπα Νικολάου καὶ ἐμπιστευ-
τικὸς ἀπεσταλμένος τοῦ Βατικανοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, μετὰ τὴν
ἄλωσιν ἐπιστρέφει εἰς τὴν Ρώμην φιλοοθωμανικὸς καὶ ὑμνητὴς τοῦ Μωάμεθ
τοῦ Πορθητοῦ, μετὰ τὸ σχέδιον μιᾶς θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς ἐνώσεως Ἑλ-
λῶν καὶ Ὀθωμανῶν², δεικνύει κατὰ τρόπον ἐναργῆ ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς
Δύσεως δὲν εὐηλπίστουν εἰς τὴν δυτικὴν βοήθειαν διὰ τὴν ἀπελευθερωσίν των.

1. Δ. Τσάκωνα: « Οἱ Φαναριῶται καὶ οἱ Πελοποννήσιοι Κρήτες τῆς Βενετίας », Πε-
λοποννησιακὴ Πρωτοχρονιά, Ἀθῆναι 1965, σσ. 325-326.

2. Γ. Ζώρα: Γεώργιος Τραπεζοῦντιος καὶ αἱ πρὸς ἑλληνοτουρκικὴν συνεννόησιν προ-
σπάθειαι αὐτοῦ, Ἀθῆναι 1954, σσ. 66-67, 78 κ.έ. Χρυσάνθου, Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος,
Ἀθῆναι 1933, σσ. 312-314.

Οἱ Φαναριῶται ὁμῶς εἶναι πραγματισταί. Δέχονται τὴν "Ἀλωσιν ὡς ἀναμφισβήτητον πραγματικότητα. Καὶ ὅταν ὁ Πορθητῆς, μετὰ τὴν συμφωνίαν του μὲ τὸν Πατριάρχην Γεννάδιον Σχολάριον, τοὺς καλεῖ καὶ τοὺς ἀναθέτει τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν καὶ κατ' οὐσίαν ὀλόκληρον τὴν διοίκησιν τῆς ἀπεράντου ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας¹, αὐτοὶ καθιερώνουν τὴν ἑλληνικὴν ὡς ἐπίσημον διπλωματικὴν γλῶσσαν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους εἰς τὸν διάλογόν του μὲ τὰς μεγάλας χριστιανικὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις². Τελικῶς δὲ οἱ Φαναριῶται ἀναδέχονται ἀργότερον τὰς ἡγεμονίας τῆς Μολδαβίας καὶ Βλαχίας, προσδίδοντες τιμὰς βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ στεφομένους ἑλληνας βασιλεῖς τῶν παριστρίων ἡγεμονιῶν, αἰτοῦνται δὲ τὴν μετατροπὴν τῆς Βαλκανικῆς εἰς αὐτονόμους ἡγεμονίας ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν των, πιστεύοντες ὅτι ἡ ἑλληνοοθωμανικὴ αὐτοκρατορία εἶναι ἡ μόνη ἀληθὴς διάδοχος ἀνεθνικοῦ Βυζαντίου. Οἱ Φαναριῶται, στενῶς συνδεδεμένοι μὲ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, πιστοποιοῦν καὶ ἐπικυρώνουν τὴν συμφωνίαν τοῦ Πορθητοῦ μὲ τὸν Πατριάρχην Γεννάδιον Σχολάριον, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Μωάμεθ κατ' οὐσίαν ἀνεγνωρίσθη ὀθωμανὸς διάδοχος τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ὁ δὲ Πατριάρχης πνευματικὸς καὶ πολιτικὸς ἀρχηγὸς (μιλέτ μπασί) ὅλων τῶν χριστιανῶν τῆς ἀπεράντου ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας (συνεπῶς Ἑλλήνων, Ἀράβων, Σλάβων, Ἀλβανῶν, κ.τ.λ.).

Τὰ προνόμια κατοχυρώνουν τὴν ἑλληνοοθωμανικὴν συνεργασίαν, συγκροτοῦν καὶ διευρύνουν τὸ ἀντιπαπικὸν μέτωπον τῶν Φαναριωτῶν³. Τελικῶς δὲ θὰ ὀδηγήσουν εἰς τὸ αἴτημα τῆς δυαδικῆς ἑλληνοοθωμανικῆς αὐτοκρατορίας⁴ μὲ πρωτεύουσιν τὴν Κωνσταντινούπολιν, τοῦ ὁποῦ τελευταῖος φορεὺς θὰ καθίστατο ὁ Ἱωὺν Δραγούμης εἰς τὴν μυστικὴν συμφωνίαν τὴν ὁποίαν ὑπέγραψεν τὸ 1920 μὲ τὸν φιλελεύθερον ὀθωμανὸν πρίγκηπα Σαμπαχεντίν. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Ἱωὺν Δραγούμης, ἐκ τῶν κυριωτέρων φορέων τοῦ νεοελληνικοῦ ἐθνισμοῦ, ὀφίσταται, ὡς γενικὸς Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔντονον ἐπίδρασιν καὶ διάβρωσιν τῶν ἐθνικιστικῶν του του κατευθύνσεων, ἀπὸ τὴν φαναριωτικὴν πολιτικὴν. Ἡ νέα Τουρκία εἶναι χώρα μεγάλη καὶ τὸ δόγμα τῆς ἀκραιότητος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας παραμένει σταθερὰ πυξὶς τῆς Βρετανικῆς καὶ δυτικῆς γενικώτερον πολιτι-

1. D. Toynbee: A study of history, London - New York - Toronto, II (ἄ.ἔ.), σ.225 κ.ἔ.

2. P. Argyropoulos: « Les Grecs en service de l' empire ottoman », εἰς Anniversaire (ἄ.ἔ.), σ. 159. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, Β', σ. 10.

3. Χρυσ. Παπαδοπούλου: « Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως «Θεολογία», τ. XIII, 1934, σ. 200.

4. N. Jorga: Byzance apres Byzance, Bucarest 1935, σ. 224.

τροπολίτου Φιλαδελφείας Μελετίου Τυπάλδου νά διαλεχθῇ μὲ τὴν Δύσιν καὶ τὸ Βατικανόν. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ προσπάθεια ¹ τοῦ "Ἑλληνοῦ Μητροπολίτου Βενετίας Τυπάλδου νά ἀποσπᾷ ἐκκλησιαστικὴν δύναμιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ τὰς βενετοκρατούμενας περιοχάς, εἰς τὴν ἀναζητήσιν του νά ἀνεύρῃ μίαν « τρίτην λύσιν » μεταξὺ πρώτης καὶ δευτέρας Ρώμης.

Ἡ προσπάθεια τῶν Φραγκοελλήνων τῆς Βενετίας εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν ὑπῆρξε προσπάθεια τεχνητῆς προσεγγίσεως μὲ τὴν Δύσιν, διότι ἡ μεγάλη πλειοψηφία των οὔτε τὴν ὀρθοδοξίαν τῆς ἀπώλεσεν οὔτε τὸν ἐλληνισμόν της, ἡ δὲ ὑποχρεωτικὴ ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν μνημόνευσις τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν εἰς τὰς βενετοκρατούμενας χώρας τὸ Βατικανόν, κατήντησε τύπος κενός, ἄνευ ἐπιδράσεως καὶ ἄνευ οὐσίας ².

Ἐναντι τῶν Φραγκοελλήνων τῆς Βενετίας ἴσταται ἡ ρεαλιστικὴ γραμμὴ τῶν Φαναριωτῶν, οἱ ὅποιοι, ἂν καὶ σταθεροὶ ἀγωγοὶ δυτικῶν πολιτιστικῶν ἐπιδράσεων, τείνουν μονίμως καὶ ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν ἐλληνοσθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν, χωρὶς νά βλέπουν συμπαθῶς τὴν ἐλληνικὴν Ἐπανάστασιν, διότι εἶναι Βυζαντινοὶ καὶ ὁραματίζονται ἀνεθνικὸν κράτος βυζαντινῶν διαστάσεων ὑπὸ ἐλληνοτουρκικὴν ἡγεσίαν καὶ ὄχι μικροελλαδικὸν κράτος συμπεπιεσμένων γεωγραφικῶν ὁρίων. Ἡ ἀδυσώπητος αὐτὴ διαλεκτικὴ εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς προσανατολισμοὺς τοῦ κράτους μᾶς παρακολουθεῖ μέχρι καὶ τοῦ 1922. Ὁ Toynbee ὡς καὶ ὁ Sherrard τονίζουν θαυμαστικῶς ὅτι ἡ ἔκρηξις τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (1821), ἀκριβῶς διότι γίνεται εἰς τὴν Ρουμανίαν, εἶναι ἀπόδειξις τοῦ διχασμοῦ τῶν πολιτικῶν προσανατολισμῶν τῆς ἐλληνικῆς ἡγεσίας ³. Ἄλλοι πιστεύουν εἰς τὴν ὁμαλὴν διαδοχὴν τῶν Ὀσμανιδῶν (Φαναριῶται) καὶ ἄλλοι εἰς τὴν διαμόρφωσιν μικροῦ ἀνεξαρτήτου ἐλληνικοῦ κράτους ⁴. Τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὰ 1820 οἱ Φαναριῶται ἀναλαμβάνουν τὴν ἡγεσίαν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, εἰσάγοντες ἐντὸς τῶν κόλπων αὐτῆς Ρουμάνους (Βλαδιμηρέσκου), Σέρβους (Καραγεώργεβιτς) καὶ ἄλλους ἑτεροεθνεῖς φιλικούς ἀρκεῖ νά ἀποδείξῃ τὸν παμβαλκανικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐν Μολδοβλαχίᾳ ἐξεγέρσεως ⁵. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις δὲν ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα τῆς χειραφετήσεως τῶν Ἑλλήνων ἀστών — ὡς ἀντιφάσκων πρὸς τὴν ἰδίαν του θεωρίαν διετύπωσεν ὁ μαρξιστὴς I. Κορδάτος

1. Α. Καλογεροπούλου: Σημειώσεις Ἱστορίας τῆς τέχνης, Ἀθῆναι 1961, σ. 145. Μ. Γεδεών, « Τυπάλδου - Στάθ συμμορία: Σημείωμα περὶ τῶν ἐν Βενετίᾳ θρησκευτικῶν ταραχῶν, 1686 - 1712 », Κωνσταντινούπολις 1913, σ. 24 κ.ε.

2. Δ. Τσάκωνα: Κοινωνιολογία τοῦ νεοελληνικοῦ πνεύματος, Ἀθῆναι 1969 ², σ. 70.

3. D. Tsakonas, « Die Griechische revolution von 1821 », εἰς Griecheland zwischen Ost und West, Bonn 1968, σσ. 105 - 118.

4. Δ. Τσάκωνα: « Οἱ Φαναριῶται καὶ Πελοποννήσιοι - Κρήτες τῆς Βενετίας », Πελοποννησιακὴ Πρωτοχρονιά, Ἀθῆναι 1965, σσ. 325 - 326.

5. N. Botzaris: Visions Balkaniques, Geneve - Paris 1962, σσ. 101 - 103.

«μεγάλου ασθενοῦς τοῦ Βοσπόρου», ὅσον διὰ νὰ ἀνασχέσουν ἀποφασιστικότερον καὶ δὴ διὰ πλείονων κρατῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ Αἰγαίου τὴν κἀθοδὸν τῆς Ρωσσίας πρὸς τὸ Αἰγαῖον. Διὸ καὶ ἡ φαναριωτικὴ ἡγεσία τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ὡθεῖ ἐπὶ τοῦ οὐδετέρου ἐδάφους τῆς Μολδοβλαχίας εἰς σύγκρουσιν ὀθωμανικὰ καὶ ρωσσικὰ στρατεύματα. Οἱ Φαναριῶται δηλαδὴ ὑπολογίζουσιν εἰς διεθνῇ σύγκρουσιν ἐπὶ ἐνὸς χώρου, ἔνθα δὲν δύνανται κατὰ τὰς διεθνεῖς συνθήκας νὰ εἰσέλθουν οὔτε ρωσσικὰ οὔτε ὀθωμανικά, ἀλλ' οὔτε καὶ αὐστριακὰ στρατεύματα. Συμπερασματικῶς εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ ἐπανάστασις δὲν ὑπῆρξε μονοσημάντως ἀστική, ἀλλὰ καὶ ἀριστοκρατικὴ, συμπαρασύρασα τελικῶς ὁλόκληρον λαόν¹. Ἐξεκίνησεν ἄνευ ἀγγλικῆς, γαλλικῆς ἢ ρωσικῆς προστασίας, λίαν πιθανῶς δὲ ἡ συντηρητικὴ πτέρυξ τῆς Ἐπαναστάσεως ἐπεζήτηε περισσότερον μίαν ρωσσο-οθωμανικὴν σύρραξιν. Ἀφ' ἧς ὅμως ἡ Μεγάλη Βρετανία ἐπέισθη (1824), ἀπὸ τὴν ἀποστολὴν τοῦ Μαυροκορδάτου εἰς τὸ Λονδῖνον, ὅτι ὁ χαρακτήρ τῆς Ἐπαναστάσεως δὲν εἶναι ἀντιοθωμανικὸς ὅσον ἀντισλαβικὸς καὶ ὅτι ἡ Ἑλλὰς θὰ ἀποτελέσῃ τὸ δεύτερον μετὰ τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν φράγμα ἀνασχέσεως τῆς ρωσικῆς καθόδου εἰς τὸ Αἰγαῖον, ἡ Ἐπανάστασις ἐθεωρήθη ἐπιτυχοῦσα. Ὁ Μαυροκορδάτος ἐτόνισεν ὅτι ὅσον βαθύτερον ἔχει ἡ Ἑλλὰς τὰ σύνορά της εἰς τὴν Μακεδονίαν, τόσον περισσότερον θὰ ἀπέχουν οἱ Σλάβοι ἀπὸ τὸ Αἰγαῖον (καὶ τοῦτο πρὸς τὸ συμφέρον τῶν δυτικῶν δυνάμεων)². Ἀπὸ τῆς ἄλλης ὅμως πλευρᾶς ἡ βρετανικὴ πολιτικὴ, τοποθετημένη ἐπὶ τῶν Ἰονίων Νήσων καὶ ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Συρίας καὶ τοῦ Σουεζ, εἶχε στρατηγικὸν συμφέρον νὰ διασφαλίζῃ φιλίαν ἐλληνικὴν δύναμιν τὴν διέλευσίν της ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Κρήτης³.

Ἄραγε θὰ ἔπρεπέ τις νὰ συμμερισθῇ τὰς ἀπόψεις τοῦ ἱστορικοῦ Toynbee, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας μία δρᾶξ Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν Κωνσταντινουπόλιν καὶ μία ἐτέρα ἐλληνικὴ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην συνεκλόνησαν μὲ τὰς δολοπλοκίας των τόσον πολὺ τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικὴν, ὥστε νὰ κατορθώσουν νὰ γράψουν τὰς πλεόν ἐπικινδύνους σελίδας τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τοῦ 19ου αἰῶνος;⁴.

Ὁ νεοελληνικὸς ἐθνισμός, ὡς προαστικός, δὲν ἐπεζήτησε νὰ κατακτήσῃ

1. G. Daskalakis: Die verfassungsentwicklung Griechenlands, εἰς Jahrbuch des Öffentlichen rechts der Gegenwart (24) Tübingen 1937, σ. 168. Τ. Πιπινέλη, Πολιτικὴ ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασεως, Παρίσιοι 1927, σ. 131. Μ. Σακελλαρίου, Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὴν δευτέραν τουρκοκρατίαν, 1715 - 1821, Ἀθῆναι 1939, σσ 136 - 139.

2. Γ. Κορδάτου: Ἡ κοινωνικὴ σημασία τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασεως τοῦ 1821, Ἀθῆναι 1946, σ. 192.

3. Γ. Κορδάτου: ἔνθα ἀνωτέρω, σ. 187.

4. Toynbee: A study of history, London - New York, Toronto 1954, VIII, σσ. 150 - 198.

Κωνσταντινουπόλεως. Σύμφωνας επίσης πρὸς μίαν στρατιωτικὴν ἔκφρασιν τῆς Μεγάλης Ἰδέας ἦτο ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἰ. Κωλέττη, ἀρχηγοῦ τοῦ γαλλικοῦ κόμματος, τοῦ ὁποῖου ἡ πολιτικὴ διέφερε τῆς τοῦ Ὁθωνος κατὰ τὸ ὅτι εἶχεν ἐπίδρασιν τοῦ Ρήγα, διὸ καὶ ὠραματίζετο συμμετοχὴν καὶ ἄλλων βαλκανικῶν λαῶν εἰς αὐτὴν τὴν στρατιωτικὴν ἀναμέτρῃσιν μετὰ τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν.

Ἡ τετάρτη φάσις τῆς Μεγάλης Ἰδέας, ἡ λεγομένη γεωγραφικὴ, ἐκφράζεται μετὰ τὴν βενιζελικὴν πολιτικὴν, ἡ ὁποία προβάλλει τὴν ιδέαν τοῦ « κράτους μετὸντες »¹. Ἀκόμη καὶ ὁ Διχασμὸς τοῦ 1917 δὲν εἶναι, ὡς τὸν προβάλλει μία δημοσιογραφίζουσα ἱστορία « ἀντίθεσις Γερμανοφίλων καὶ Ἀνταντοφίλων », ἀλλ' εἶναι κατὰ βάθος ἀντιμαχία μεταξὺ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ὑποστηρίζουν τὴν θεωρίαν τοῦ « ἐλληνικοῦ ὀθωμανισμοῦ », λέγοντες ὅτι ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία εἶναι ἐλληνικὴ, οἱ φυσικοὶ κληρονόμοι τῆς εἶναι Ἕλληνες, δι' ὃ καὶ δὲν συμφέρει νὰ τὴν καταπολεμήσουν, καὶ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι, ἔχοντες γεωγραφικὴν σύλληψιν τῆς Μεγάλης Ἰδέας, ἐπιθυμοῦν νὰ ἐκμεταλλευθῶν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν βαλκανικῶν ἐθνικισμῶν, πρὸς διαμελισμὸν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ πρὸς κατακύρωσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τοῦ μεγαλυτέρου ἐκ τῆς διανομῆς αὐτῆς μεριδίου. Οἱ τελευταῖοι πιστεύουν ὅτι ἡ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ δὲν ἀποτελεῖ περισσὴν ἠθικῆς δυνάμεως, ἵσταται μάλιστα ἐπέκεινα τῆς ἠθικῆς, εἶναι ἀπλοῦν γεωγραφικὸν αἶτημα ἐλεφαντιάσεως². Δὲν ἐπιτρέπονται περαιτέρω κρίσεις πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἀρχείων τῶν μεγάλων Δυνάμεων.

Ἡ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ ὑπῆρξε κατεύθυνσις ὅχι τῶν Ἑλλήνων τῆς Διασπορᾶς, ἀλλὰ τῶν Φαναριωτῶν. Ἐκφράσις τῆς εἶναι ἡ δυαδικὴ ἐλληνοοθωμανικὴ αὐτοκρατορία, μετὰ πρωτεύουσάν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ κατεύθυνσις αὕτῃ ἐμπνέεται ἀπὸ μίαν πολιτικὴν συννενοήσεως μετὰ τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν (ὅσονδῃποτε καὶ ἂν πρακτικῶς ὠδήγει εἰς ἀνασύστασιν ἐνὸς νεοελληνικοῦ Βυζαντίου)³.

1. Ι. Δραγούμη: Ὁ ἐλληνισμὸς μου καὶ οἱ Ἕλληνες, Ἀθήναι 1927, σ. 165 κ.έ.

2. Φ. Πολίτη: Ἐκλογὴ ἀπὸ τὸ ἔργο του, Ἀθ. 1938. Passim.

3. Σ. Σπανοῦδης: « Ὁ Ἰων Δραγούμης στὴν Πόλιν », Ἐλληνισμὸς τοῦ ἑξωτερικοῦ, Γενεύη 1949, II (β' ἡμίτ.), σ. 105 κ.έ.